

İSÂ EFENDİ, Sütçüzâde

dir (1603-1617). İsâ Efendi'nin ölüm tarihi konusunda kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir. Dönemine daha yakın olan İbrâhim Cevrî'nin (ö. 1065/1654) divanında yer alan Sütçüzâde'nin vefatına dair tarih kıtasındaki mısraın 1037 (1628) yılını vermesine karşılık Ebûishakzâde Esad Efendi ve Müstakimzâde gibi bazı kaynaklarda onun 1047 (1637) yılında öldüğü kaydedilmiştir. Oğlu Abdülatif Efendi de (ö. 1099/1688) zamanın tanınmış şair ve müşikşinaslarındandır.

İsâ Efendi, hânendeliğinin yanı sıra bestekârlığı ile de devrinin önemli müşikşinasları arasında yer almıştır. Esad Efendi *Atrabü'l-âsâr*'da onun elli kadar eser bestelediğinden söz eder. El yazması güfte mecmualarında dinî ve din dışı sahadaki bazı eserlerine rastlanmaktaysa da Yılmaz Öztuna, İsâ Efendi'nin bir saz eseriyle bir sözlü eserinin zamanımıza ulaştığından bahsetmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâfız Post, *Mecmûa*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1724, vr. 97^b; Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 6204, vr. 19^b-20^a; *Mecmûa*, Millet Ktp., Ali Emîri, Manzum, nr. 637, vr. 9^a; Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 31, 43, 60; Hüseyin Ayan, *Cevri: Hayâtı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Erzurum 1981, s. 325-326, 387; Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, I, 143, 148; Hüseyin Sadettin Arel, "Türk Bestekârlarının Tercemeihalleri: İsa Efendi, Sütçüzâde", *MM*, sy. 15 (1949), s. 22; Hayri Yeniğün, "Sütçü Zâde İsâ ve Andelib", *a.e.* sy. 132 (1959), s. 374-376; Öztuna, *BTMA*, I, 391.

NURİ ÖZCAN

İSÂ b. MÛSÂ

(عیسی بن موسی)

Ebû Mûsâ el-Murtazâ

İsâ b. Mûsâ b. Muhammed el-Hâşimî
(ö. 167/783)Abbâsî hânedanına mensup
vali ve kumandan, veliaht.

103 (721) yılında Humeyme'de doğdu ve burada yetişti. Abbâsî halifeleri Ebû'l-Abbas es-Seffâh ile Ebû Ca'fer el-Mansûr'un yeğenidir. Babası 108'de (726) ölünce İbrâhim el-İmâm'ın himayesinde büyüdü (İbn Asâkir, XLVIII, 8, 9). Abbâsî ihtilâli sırasında amcası Ebû'l-Abbas es-Seffâh ve ailenin diğer mensuplarıyla birlikte Humeyme'den Kûfe'ye gitti ve amcasının halifeliliğine destek verdi (132/749). Ebû'l-Abbas es-Seffâh halife olunca onu, Vâsî'ta Emevîler'in son Irak genel valisi Ebû Hâlid İbn Hübeyre'yi kuşatmış olan Hasan b. Kahtabe'ye yardıma gönderdi

(Taberî, VII, 431). Aynı yıl Kûfe valiliğine tayin edildi. 134 (752) ve 143 (761) yıllarında hac emîrliği yaptı. Seffâh tarafından Ebû Ca'fer el-Mansûr'dan sonra ikinci veliaht olarak seçildi. 136'da (754) Seffâh'ın ölümü üzerine hac emîri olarak Mekke'de bulunan Ebû Ca'fer el-Mansûr adına halifelik için biat aldı.

İsâ b. Mûsâ, Ebû Ca'fer el-Mansûr döneminde Muhammed b. Abdullah el-Mehdî (en-Nefsüzzekiye) ve kardeşi İbrâhim liderliğindeki Hz. Ali evlâdının isyanlarının bastırılmasında önemli rol oynadı. Aralarında Humeyd b. Kahtabe'nin de bulunduğu ünlü kumandanlar idaresindeki büyük bir orduyla Muhammed en-Nefsüzzekiye üzerine gönderildi. Medine'ye yaklaştığında Muhammed en-Nefsüzzekiye'ye ve Medine halkına mektuplar göndererek teslim oldukları takdirde can ve mallarının emniyet altında olacağını bildirdi. Muhammed en-Nefsüzzekiye ise ona kendisinin meşrû halife olduğuna dair cevabî mektubunu yazdı ve kendisine itaat etmesini istedi. Bunun üzerine şehir kuşatan İsâ, tekrar eman teklifinde bulunuyorsa da olumlu cevap alamadı. Medine halkının bir kısmı Abbâsî kuvvetleri tarafından öldürüldü, bir kısmı da savaştan çekildi. Muhammed en-Nefsüzzekiye çatışmalar sırasında öldürüldü (14 Ramazan 145 / 6 Aralık 762). İsâ b. Mûsâ, Medine'yi Abbâsî hâkimiyeti altına aldıktan sonra Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un emriyle, Basra'da ağabeyi Muhammed en-Nefsüzzekiye adına isyan etmiş olan İbrâhim b. Abdullah üzerine yürüdü. Kûfe'ye 95 km. mesafedeki Bâhamrâ'da İbrâhim'le karşılaşan İsâ savaş sırasında yaralanınca ordusu geri çekilmek zorunda kaldı. İbrâhim'in ordusunun geri dönmesi üzerine tekrar saldırıya geçen Abbâsî kuvvetleri galip geldiler. Ağır yaralanan İbrâhim öldürüldü (25 Zilkade 145 / 14 Şubat 763).

Oğlu Muhammed el-Mehdî'yi veliaht yapmak isteyen Ebû Ca'fer el-Mansûr, İsâ'dan veliahtlıktan feragat etmesini istedi (147/764). İsâ veliahtlıktan çekilmeyeceğini söyleyince Kûfe valiliğinden azledildi. Ancak Mansûr'un baskıları ve tahkir edici davranışları karşısında Mehdi'nin veliahtlığını kabul etmek zorunda kaldı. İsâ'nın buna karşılık kendisi ve ailesi için çok miktarda para aldığı kaydedilir (*a.g.e.*, VIII, 25). Bu arada Mansûr'un halifelik iddiasında bulunan amcası Abdullah b. Ali b. Abdullah'ı İsâ'ya teslim ederek onu öldürmesini istediği, bunun aynı zamanda kendisini de ortadan kaldırmaya yönelik

bir plan olduğunu farkederek İsâ'nın onu öldürmediği nakledilir (*a.g.e.*, VIII, 7-8). Mansûr'un 151 (768) yılında kendisi, oğlu Mehdi ve İsâ b. Mûsâ için yeniden biat aldığı, bu merasimde halife ve Mehdi'nin eli öpülürken İsâ'nın elinin sadece tutulduğu kaydedilmektedir. Muhammed el-Mehdi tarafından da veliahtlıktan vazgeçmeye zorlanan İsâ, para karşılığında Mehdi'nin oğulları Mûsâ el-Hâdî ve Hârûnürreşid lehine veliahtlıktan çekildi (160/776). 167 (783) yılında Kûfe'de vefat etti. 168'de (784-85) öldüğü kaydedilir.

Bağdat'ın kuruluş çalışmalarına katıldığı anlaşılır İsâ b. Mûsâ'nın burada bir sarayı bulunmaktaydı. Ayrıca Nehrû İsâ diye bilinen su kanalı onun adına izafe edilmektedir. Kûfe yakınlarında muhtemelen Ehl-i beyt mensuplarına yönelik olarak stratejik bir noktada inşa edilen Uhaydir Kalesi'nin de kendisi tarafından yaptırıldığı kaydedilmektedir. Şiirle de meşgul olan İsâ b. Mûsâ'nın bazı şiirleri günümüze kadar gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Ensâb*, III, 121, 127, 143, 187, 252-255, 269, 273-274; Ya'kübî, *Târîh*, II, 350, 362, 366, 368-369, 376-380, 384, 390, 395, 399; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 423, 428, 431, 458, 465, 470-471, 516, 565, 577, 579 vd., 588, 597, 609, 642, 647; VIII, 7-8, 9 vd., 25, 39, 121, 124 vd., 164; Nevbahtî, *Firaku's-Şi'a*, s. 50-51; Ebû Bekir es-Sûlî, *Eş'âru evlâdî'l-hulefâ* (nşr. J. H. Dunne), Beyrut 1401/1982, s. 309-323; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Meâtilü't-Tâlibiyyîn* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 267-270, 344-349; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XLVIII, 7-20; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 409, 445, 454, 463, 512, 543 vd., 567-571, 577, 581; VI, 44, 75; K. A. C. Creswell, *A Short Account of Early Muslim Architecture*, Middlesex 1958, s. 200-203; F. Omar, *The Abbasid Caliphate*, Baghdad 1969, s. 236-238, 243-245; W. Caskel, "al-Uhaidir", *Isl.*, XXXIX (1964), s. 28-37; D. Sourdel, "İsâ b. Mûsâ", *EP* (İng.), IV, 88.

ABDÜLMÜN'İM MÂCİD

İSÂ b. MÛHENNÂ

(عیسی بن مهنا)

Şerefüddîn İsâ

b. Mühennâ b. Mâni' et-Tâi
(ö. 683/1284)

Memlûkler'le

Moğollar arasındaki savaşlarda
önemli rol oynayan bir Arap emîri.

Bâdiyetüşşâm'da yaşayan Âl-i Fazl kabilesinin reisidir. Fırat boylarında ve Kuzey Suriye'de güvenliğin sağlanmasında önemli rolü bulunan İsâ b. Mühennâ, Memlûk Sultanı Kutuz'un bölgede hâkimiyet kurmasına yardımcı oldu. Sultan

Kutuz tarafından Aynıcâlût Savaşı'nda (658/1260) emîrül-Arab tayin edildi ve Selemiye kendisine iktâ olarak verildi. Ancak onun ve kabilesinin Memlûkler'in safında bilfiil savaşıp savaşmadıkları kesin olarak belli değildir. Şehâbeddin Tekindağ kendisinin bu savaşa katıldığını belirtirken (*El²* [İng.], IV, 87) Reuven Amitai-Preiss tarafsız kalıp savaşın sonucunu beklediğini ileri sürer (*Mongols and Mamluks*, s. 47). İsâ b. Mühennâ, Memlûklerin'in hizmetinde olmakla birlikte zaman zaman Moğollar'la da iyi ilişkiler kurmaktan çekinmemiş, kabile reislerinin daha sonra da sürdürdüğü bu politika, Memlûk sultanlarının Âl-i Fazl emîrlere karşı güven-sizlik duymalarına sebep olmuştur.

I. Baybars Memlûk sultanı olunca İsâ b. Mühennâ Mısır'a giderek kendisine bağlılığını bildirdi. Bundan memnun kalan Baybars, onu Nakrâtühaleb'den Humus'a kadar olan bölgeye emîr ve Âl-i Fazl bedevilerine reis tayin etti. 675'te (1277) Baybars'ın Anadolu seferine katılan İsâ, Halep nâibi Nüreddin Ali b. Mücellâ ile beraber Moğollar'ın Suriye'ye girmesine engel olmaya çalıştı. Baybars döneminde zaman zaman sultanla ihtilâfa düştüğü de oldu. Aynı durum Sultan el-Melikü'l-Mansûr Kalavun devrinde de devam etti. Suriye'ye hâkim olan ve 679'da (1280) Dımaşk'ta isyan ederek el-Melikü'l-Kâmil lakabıyla kendini sultan ilân eden Sungur el-Eşkar'ın tarafına geçince Memlûklerle olan münasebetleri iyice gerginleşti. Sungur el-Eşkar, Safer 679'da (Haziran 1280) Dımaşk yakınlarında meydana gelen savaşta Sultan Kalavun'un kuvvetlerine yenildiği zaman onunla birlikte Suriye çöllerine kaçtı. İsâ ve Sungur daha sonra Rahbe'ye yürüdülerse de başarı sağlayamadılar. Bunun üzerine İhanlı Hükümdarı Abaka Han ile ittifak yaptılar (679/1280). Ancak bu ittifak uzun sürmedi. Sultan Kalavun, 1 Zilhicce 679'da (24 Mart 1281) Suriye seferi için Mısır'dan yola çıktı. Olayların kendi aleyhine geliştiğini gören İsâ b. Mühennâ, 17 Zilhicce'de (9 Nisan) Akkâ yakınlarındaki Rûha'da sultana itaat arzetti, sultan da onu bağışladı. Moğollar'la yapılan Humus Savaşı'na, bedevî Araplar'ın başında Memlûk ordusunun sağ kanat öncü birlikleri kumandanı olarak katılan İsâ Beribülevvel 683'te (Mayıs 1284) vefat etti.

İsâ b. Mühennâ, zalimliğiyle meşhur selefi ve amcası Ali b. Hüzeyfe b. Mâni' zamanında yaygınlaşan kargaşaya son vermeyi başarmıştır. Bu başarı onun Memlûk sultanları nezdinde itibarını art-

tırmıştır. Kaynaklarda dindar, cömert, âdil, güzel ahlâk sahibi bir kişi olduğu kaydedilmektedir (Yâfiî, IV, 199; İbnü'l-Furât, VIII, 13).

İsâ b. Mühennâ'dan sonra iktâları oğulları Fazl ile Mühennâ arasında bölüştürülmüş ve Mühennâ emîr tayin edilmiştir (İbnü'l-Furât, VIII, 8). Aile mensupları daha sonra da çeşitli kollara ayrılarak varlıklarını sürdürmüşler (İbn Fazlullah el-Ömerî, s. 104) ve emîrül-Arab unvanını 879 (1474) yılına kadar ellerinde tutmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Izzeddin İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Meliki'z-Zâhir* (nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1403/1983, s. 39, 170, 291, 333-334; a.e.: *Baypars Târîhi* (trc. M. Şerefeddin Yaltkaya), İstanbul 1941, s. 9, 85, 140, 155; İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü'z-zâhir fi sireti'l-Meliki'z-Zâhir* (nşr. Abdülâzîz el-Huveytir), Riyad 1396/1976, s. 391-392, 396, 426; İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rif* (nşr. Semir ed-Dürûbî), Kepek 1413/1992, s. 103-104; Yâfiî, *Mir'âtü'l-cennân*, IV, 199; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIII, 220-221, 290-292, 295; İbnü'l-Furât, *Târîh* (nşr. K. Züreyk - Neclâ Izzeddin), Beyrut 1939, VIII, 8, 12-13; Kehhâle, *Mu'cemü'ş-şâhîl-i'Arab*, Beyrut 1402/1982, III, 922; Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks*, Cambridge 1995, s. 47, 62, 65-68, 124-125, 132, 135, 146, 167, 182-183, 185, 190-191, 193, 197; "İsâ", *İA*, V/2, s. 1064-1065; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "İsâ b. Mühennâ", *El²* (İng.), IV, 87-88.

OSMAN ÇETİN

İSÂ NÜREDDİN

(FRITHJOF SCHUON)

(عيسى نور الدين)

(1907-1998)

Gelenekselci ekole mensup
süfi düşünür.

18 Haziran 1907'de İsviçre'nin Basel şehrinde doğdu. Asıl adı Frithjof Schuon olup Katolik kökenli Alman bir aileye mensuptur. Müzisyen ve şair olan babasının etkisiyle çocukluğunu ezoterizm, mitoloji ve şiirle iç içe bir muhitte geçirdi. Bu dönemde en yakın okul arkadaşı, sonraki yıllarda da birlikte olacağı Titus Burckhardt'ti. Babasının 1920 yılında vefatına kadar ailesiyle birlikte Basel'de kaldı. Ardından kardeşi ve annesiyle birlikte Mulhouse'a taşınarak Fransız vatandaşı oldu. Ana dili Almanca'nın yanında Fransızca da öğrendi. Mulhouse'da geçirdiği üç yılın ardından okulundan ayrılarak tekstil tasarımcılığına başladı. Bir buçuk yıl süren askerlik hizmeti sonrasında Paris'e yerleşti.

Gelenekselci (traditionalist) ekolün önde gelen ismi Abdülvâhid Yahyâ'nın

(René Guénon) yazılarıyla 1924 yılında tanıştı. Gerek mektuplarında gerekse yazılarında 1928'den itibaren İslâm'a yönelik ilgisinin arttığı görülmektedir. 1930'da Paris Camii'nde Arapça dersler aldı. Ayrıca Paris'te geleneksel sanata dair incelemelerde bulundu. Bu esnada Abdülvâhid Yahyâ ile yazışmaya başladı.

İslâm âlemiyle doğrudan ilk teması 1932 yılında Cezayir'e gidişle başladı. Burada başta Şâzeliyye'nin Derkâviyye kolu şeyhlerinden Ahmed el-Alevî olmak üzere kimi sülûhlerle tanışarak İslâm geleneğine ve tasavvufa dair ilk elden bilgiler edindi. Müslüman olduktan sonra Ahmed el-Alevî'ye intisap etti ve İsâ Nüreddin Ahmed ismini aldı. 1935'te Kuzey Afrika'ya yaptığı ikinci seyahatte önce Cezayir'e, ardından Titus Burckhardt'ın o sıralar ikamet ettiği Fas'a geçti. Uzun süredir kendisiyle mektuplaştığı Abdülvâhid Yahyâ'yı 1938'de Kahire'de ziyaret etti. 1939'da Bombay'a gitti, fakat II. Dünya Savaşı çıkınca orduya katılmak üzere Fransa'ya dönmek zorunda kaldı. Savaşta Almanlar'a esir düştüysen de bir fırsatını bulup İsviçre'ye geçerek oraya yerleşti ve bir zâviye açtı. Gördüğü mistik bir vizyon (müşâhede) sonucunda Derkâviyye'nin Aleviyye koluna ait Meryemiyîye şubesini kurdu. 1949 yılında İsviçre'li bir ressam olan Catherine Feer ile evlendi. Geleneksel bir topluluk olmaları sebebiyle Amerikan yerlilerine ilgi duyan İsâ Nüreddin, eşiyile birlikte ilki 1959, ikincisi ise 1963'te olmak üzere iki defa Amerika'ya gitti. Güney Montana ve Dakota'daki Sioux ve Crow kabilelerine kabul edildi. 1980 Ekiminde Indiana-Bloomington'a yerleşerek faaliyetlerini burada devam ettirdi. Takipçileri arasında Titus Burckhardt, Martin Lings (Ebûbekir Sirâceddin), Charles le Gai Eaton (Hasan Abdülhakîm) ve Seyyid Hüseyin Nasr gibi tanınmış entelektüellerin de bulunduğu İsâ Nüreddin, 5 Mayıs 1998'de Bloomington'da vefat etti ve evinin bahçesine defnedildi.

İsâ Nüreddin'in mensup olduğu gelenekselci ekole göre, Batı'da Aydınlanma sonrasında hüküm sürmeye başlayan dünyevîliğin panzehiri, bütün dinlerin özünde bulunan hâlidî ya da ezeli hikmettir. Ârif, hakîm ve filozofların erişebileceği bu hakikati kavramsallaştırmada İsâ Nüreddin, "ezeli metafizik hikmet" ya da "hakikat" (sophia perennis) tabirini tercih etmiştir. Ayrıca herhangi bir bozulmaya uğramadan kalan bu hakikat için "ezeli din" (religio perennis) kavramını kullanmak suretiyle kavramın ibadet ve hakikate erme tecrübesini de kapsadığını